

GOGA

Aleksandar Hemon

Tole ni zate

Prevedla Irena Duša

Nekoč pred davnimi časi, za devetimi gorami in devetimi vodami, je na planini, ki se ji reče Jahorina, stal star hotel, imenovan Šator. Od Sarajeva je bil oddaljen pol ure, a le lučaj od naše družinske brunarice, od tega, čemur zdaj pravim moje prejšnje življenje. Hotel je bil odprt samo pozimi; če si stal zunaj na snegu, pod ledenim, zvezdnatim nebom, je zaudarjalo po masti iz samopostrežne restavracije, po pečeh na drva in po cigaretnem dimu; slišal si butanje iz disko kluba v kleti. Preostanek leta je bil hotel prazen. Neko poletje, ko sem imel deset let, sem vdrl v hotelski bar, odškrnil sem okno – to mi je vzelo eno uro – in ukradel steklenico borovničevega soka. Sok me ni niti malo zanimal, samo okno sem hotel odpreti, ko pa sem bil enkrat noter, sem moral nekaj vzeti, kot dokaz, da mi je uspelo. Točaj, ki je čez poletje lenaril, me je ujel in izsiljeval, hotel je denar, da ne bi povedal mojim staršem. Nekoč je živel deček, ki je razjezil moža. Rekel sem mu, naj odjebe. Povedal je mojim staršem. Kaznovala sta me, a ni ga bilo slajšega napoja od tistega borovničevega soka in nikoli nisem ničesar obžaloval. Hotelsko čistilno osebje je bila Baja, ženska nedoločljive postave in starosti, ki se je zadrževala v hotelu in okrog njega, vedno odeta v modro haljo, s črno ruto na glavi, eden od koncev ji je pokrival čeljust, da bi jo ogrel. Bila je, kot duh, neobčutljiva za bolečino. Imela je večer zobobol, ki ga ni hotela zdraviti,

ognojek je zatekal, dokler ji ni pogoltnil in uničil očesa. Nihče je ni nikdar videl, da bi karkoli počistila, a prijatelj mojih staršev, ki je nekoč bival v hotelu, nam je povedal, da je Baja enkrat, ne da bi potrkala, vstopila v sobo, se ozrla naokrog in rekla: »Zakaj ne pospravite? Kakšna svinjarija.« Tik za hotelom je bila zašiljena skala, po kateri smo plezali, kadar nismo imeli kaj početi, to pa je bilo poleti večino časa. Če smo z vrha pogledali tja, od koder smo prišli, smo videli skupek vikendic spodaj, slišali brenčanje cirkulark, udarjanje kladiv, ropot prizadevanj, vsi so se namreč nenehno pripravljali na neko prihodnost, v kateri bo njihovo aktivno življenje uspešno zaključeno in ne bo več nič drugega kot mir, deviška narava in socialistični pokoj. Prihodnost je nato odpadla zaradi vojne, a takrat, ko smo bili še mulci, je bila prihodnost vedno na poti, njeni predhodni tokovi so brneli v vsem, kar smo poznali ali za kar nam je bilo mar. Če smo se ozrli v drugo smer, so se gozdnate doline in slemena, travniki in ceste raztezali do Sarajeva in naprej, vse do obzorja, v katerega režo je sonce kot kovanec padlo ob koncu dneva. Stali smo na robu skale, vrhovi borov in jelk so se dvigali iz zeleneče praznine pod našimi nogami, in gledali smo, in gledali, in gledali – naše vidno polje je bilo prav tako brezmejno, kot je bilo naše življenje brezkončno. Smeti iz hotela so odlagali tik za njim, dol na pobočje ob vznožju skale. Nama s sestro se to ni zdelo čudno. Ko sva izplavala iz nezavednega otroštva, je bil svet že do konca vzpostavljen, vse je bilo, kot je bilo, vse se je dogajalo, kot se je zgodilo, vse točke in vsi predmeti so bili fiksirani, vse

hierarhije in strukture naravne in nespremenljive. Z vrha smo se spustili na kup odpadkov in brskali po s smetmi nabasanih vrečah in gnilih ostankih hrane. Nekega dne smo našli po smetišču razmetanih cel kup krožnikov, krožničkov, skodelic in skled – v hotelu so zamenjali jedilne servise z novimi. Cel dan smo razbijali stare krožnike s kamni, drugega ob drugega. Nič nismo razglabljali, nobenega načrta nismo izdelali; jasno nam je bilo, kaj je treba, in smo to pač storili. Servisi niso bili nič posebnega, bež; raztreščili smo jih na kosce, si vzeli odmor za malico in popoldne še malo razbijali. Utrpeli smo manjše ureznine, a se nismo sekirali, bili so to prigarani žulji, stigmata predanosti. Tako smo odkrili užitek neobrzdane, neomejene uničevalnosti, neskončno veselje spreobračanja vsega v nič. Zdaj se zavedam, da je bil to eden najsrečnejših dni mojega otroštva, morda vsega življenja. In ko smo se kasneje vrnili na smetišče in našli nove smeti, nove generacije odpadkov, smo vedeli, da so pod vsem tem naši kosci, ki bi jih lahko sestavljali, dokler bomo živi, in da si bomo za vedno zapomnili dan, ko smo razbili omejeno celoto.

Padel sem v globok jarek, kamor sta se stekala scanje in drek iz kravjega hleva. Zgodilo se je leta '68 ali '69, pri mojih starih starših na podeželju, tri ure od Sarajeva – na robu, tako rekoč, znanega sveta. Takrat sem moral biti star štiri leta; očitno sem mislil, da lahko tekam tako svobodno, kot si želim. Dejansko sem tekal svobodno in povsod, dokler nisem padel v tisti jarek in se začel utapljati v iztrebkih. Kadar na branjih ali večerjah naletim na občasno nepotrpežljivo publiko, jo rad pozabavam s trditvijo, da je moj najstarejši spomin, kako tonem v drek; čeprav je spomin čisto freudovsko zlato, občinstvo ni nujno navdušeno. Obetajo si večje skrivnosti, kaj, kar bi lahko osvetlilo pisateljevo delo, pojasnilo uganke stvarjenja, vzpostavilo lajtmotiv, ki prepreda življenjsko pripoved. A dejstvo je, da se spomnim, kako me je stric Bogdan (ki me je verjetno potegnil iz dreka in čigar ime pomeni, da je od boga dan) po obrazu polil z mrzlo vodo iz obtolčene pločevinke. Še vedno pred sabo vidim njegov obraz s svetniškim sijem svetlobe za njim, sloj umazanije, ki se spira in mi odteka po licih in sencih naprej v ušesa, okus po gnoju na ustnicah, hladen občutek na zategli koži, ko se dvigam iz drekaste teme. Tega hladu se vedno spomnim, iz trenutka, ko sem se porodil nazaj v svet. Kdor sovraži mrzlo vodo, ne govori iz izkušenj.

Splošno znano je, da je moj oče poletje 1961 preživel na delu nekje v Nemčiji, od koder je domov prinesel Grundigov kolutni snemalnik, ki smo mu ljubeče pravili *magnetofon*. To se je zgodilo, preden sem sploh prišel v poštev. Kolut časa se je sicer odvijal tudi brez mene; to se mi ne zdi nepravilno. Ko sem se rodil, je bil *magnetofon* torej tam: siv, z lepo zaobljenimi robovi; s širokimi, velikimi gumbi in bradavičkam podobnimi štrlinami, na katere se je nastavilo trakove. Preko tega *magnetofona* so me posneli govoriti, ko sem imel dve leti. Vprašali so me: Kako dela kuža? In jaz sem rekel: Kuža dela hov hov. Kako dela konjiček? Kuža dela hov hov. In kako dela krava? Kuža dela hov hov. Okej, ampak kako dela krava? Kuža dela hov hov. Seveda se ne spomnim dotičnega pogovora o živalskih glasovih, se pa spomnim poslušanja posnetka, kasneje v življenju, na katerem sem mirne duše ponavljal: Kuža dela hov hov. Očitno sem bil modro odločen, da se ne bom podal v nobeno polje negotovosti, ampak se bom držal le tistega, kar je bilo že potrjeno znano. Spomnim se tudi vrtenja kolutov, tevtonskega vonja po toplih žarnicah in magnetnem traku. Kolikorkoli sem že bil star, ko sem ga prvič poslušal, je glas prišel iz nejasne preteklosti, o kateri nisem imel nobenih zavednih spominov. Preskok časa lahko opišemo le z naslanjanjem na druge procese. Kdorkoli je že izgovarjal Kuža dela hov hov, ni imel

nikakršne organske povezave z menoj, ki sem poslušal, a je glas zvenel znano, kljub popačenju zaradi vedno slabše namagnetenege traku. Edina povezava z mulcem, ki je bil nekoč jaz, sta bila *magnetofon* in kolut traku, ki sem ga napeljal, da sem ga lahko poslušal, čeprav, če smo natančni, ni bilo nobenega dokaza, da sva ena in ista oseba. Kdorkoli bi lahko rekel Kuža dela hov hov, katerikoli drugi otrok, saj ni bila ravno, kako bi rekel, neka globoka misel, izraz osebnosti, dovršen izdelek izklesanega uma. Kasneje, ko sem bil adolescent, sem v navalu dekonstruktivne ambicije grundig razstavil. Hotel sem razumeti, kako deluje, kako se zvoki in sledi našega življenja vtisnejo na trak, a se nisem uspel dokopati do tega znanja. *Magnetofon* sem sestavil nazaj, a je ostalo nekaj delov viška, ki jim nisem našel mesta, ni mi uspelo ugotoviti, kam se prilegajo. Grundig sem preoblikoval tako, da se je prilegal novemu, nepopolnemu meni, in zatorej ni nikoli več deloval. Kaj se je zgodilo s trakovi, nimam pojma. Glas preteklega mene je tako za vedno izgubljen. Vse, kar ostaja, je spomin name, kako poslušam sebe, ki morda dejansko nisem bil jaz. Ostaja pa, vendarle, dejstvo, da Kuža dela hov hov.

Bežal sem, pogosto. Lovili so me, pogosto, drugi fantje, ki so me hoteli pretepesti, včasih naključni odrasli, jezni name, večinoma zato, ker sem bil otrok – odrasli praviloma sovražijo vse otroke razen lastnih, tu in tam tudi lastne. Včasih so me lovili tujci. Nekoč, se spomnim, me je v prostem času zasledoval poštar, da bi me naklestil, kar me tudi je, ko me je ujel, saj svet razpošilja svoje sluge in agente, da bi ti škodili, čakajo tam, dokler ne napoči čas. Prav zdaj, ko govorimo, na drugi strani ceste stoji bled, neobrit moški v volnenem plašču in klobuku s krajevci in gleda sem, verjemite mi. Spominjam se torej sebe kot otroka, kako bežim proti Kinu Arena, ob vrsti garaž; ne spomnim se, kdo me je lovil. Spomnim pa se prisotnosti nevarnosti za petami in da sem tekel, kakor hitro sem mogel, ves čas mi je postajalo jasno, da ne zmorem teči še hitreje. Hotel sem pospešiti, z močjo volje sem hotel razviti večjo hitrost, a volja nikakor ni segla pod pas in moje noge preprosto niso zmogle. Kdorkoli me je že lovil, me je nazadnje ujel in prebotal; tako sem spoznal svoje meje, obstoj meja, svojo končnost. Moja volja je trčila ob strop mene v stanju pretresene vešče. Onkraj stropa je bilo kdo ve kaj, ali pa samo nič, strjen v nebo. Podrobnosti so okrnjene in bi se lahko vzele iz kakšnega drugega trenutka mojega življenja: ob neki drugi priložnosti sem moral prav tako bežati proti Kinu Arena. Čez odsek od mojega

doma do kina sem bežal vsak dan svojega fantovskega življenja – spomin ni mogel biti tako precizen, in ko se spomnim tistega bega, se moje telo ne odzove. Ko pa se spomnim zasledovanja in neuspelega poskusa pospeševanja z močjo volje, se moje telo odzove – spomni se nezmožnosti, da bi preseglo samo sebe; nabrekne od žalosti; boli. Postane, kar je od nekdaj bilo: počasno, umirajoče telo, vedno nezmožno, da bi se obnovilo, v spominu ali kakorkoli drugače. Prej ali slej se bo steklo iz sebe, iz mene. Kino Arena je bil v vojni zbombardiran in po njej zravnani z zemljo. Zdaj je gramozno parkirišče. Ko sem bil deček, sem hotel postati zgodovinar.

Včasih sem mislil, da si je predstavljati okostnjake prav tako neprimerno kot predstavljati si gola telesa. Skrival sem se po kotih, počepal za košaro z umazanim perilom ali v omaro, kjer so bili shranjeni zimski plašči, in si predstavljal okostnjak: rebra, lobanjo, votle očesne votline, medenično kletko. Nobenega mesa ni bilo zraven, samo blede gole kosti, razrahljani sklepi. Mama me je našla prihuljenega v kotu in vprašala, kaj počnem. In jaz sem pogledal gor k njej, osramočen, nisem mogel

Na vročičnem kavču v dnevni sobi sem žvečil rob svoje odeje jo premočil s svojo cvrčečo slino imela je okus po volni lica so mi gorela palci na nogah so bili groteskno veliki utripajoči v mojih visokovročinskih sanjah v napadu na Barbarosove viteze v težkih oklepih in njihovi otovorjeni konji so se spotikali po snegu zdrsnili na ledu tako me je zeblo morda je bila zima, zunaj metež, nikoli ne bom vedel, a zeblo me je vročina je bila sovražnica moje volje izbrisala jo je s svojimi debelimi meči in konji in vrtinci snega to je vročina da si ujet v telo v zubljih z nemočjo in jasnostjo ves sem bil tam ker nisem mogel pobegniti nikjer drugje ni bilo mesta zame vročin svojega otroštva se spomnim izstopajoče bolje kot česarkoli drugega hrepenim po vročinah odkar delirij je stanje popolne prisotnosti v svetu mama mi je dala med v slezov čaj in rekla: Spij.

Vsi odrasli so se gnetli okrog mize v kuhinji tete Jožefine, polovica jih je kadila, druga polovica inhalirala. V drugi sobi je bil dojenček, moja sestra, se mi zdi, zato tudi tja nisem smel, nisem mogel do knjižnih polic, do Svetega pisma, *Jezdecev škrlatne kadulje* ali *Največjih vohunov druge svetovne vojne*, ker je spala. Hodnik je bil temen in neogrevan in tam nisi imel kaj početi, nobenih knjig, nobenih igrač, v kuhinji so kadili in se ni bilo kam usesti, kaj početi. Pil sem svoj borovničev sok, prosil za še, rekli so ne. Nekaj časa sem se igral s čevlji, jih postavljaj v vrste, da se niso ujemali in da so se ujemali, jih še malo pomešal, odprl kuhinjska vrata, oznanil Jaz grem domov, in rekli so mi: Pojdi, pojdi, kaj nas briga. Niso me vzeli resno, niso mi verjeli; mislili so, da sem le majhen pobič, nebogljen. Pozimi leta 1970 sem imel pet let. Obul sem si čevlje in si nadel plašč, kapo in šal, rokavice, se raztegnil na prstih, da sem odprl vrata, in se odpravil domov. Zima je bila, na tleh sneg, vsenaokrog noč. Iti domov je bil zame vseživljenjski projekt. Ulice so bile opustošene, oziroma vsaj jaz se ne spomnim, da bi koga videl zunaj; tujci so bili zame nevidni. Snežni zameti so mi segali do ramen, nad mano zvezdnato nebo, čeprav bi lahko bile tudi le lučke s hribov. Še nikoli nisem šel peš sam domov z Marindvora, kjer sta živela teta Jožefina in čika Martin. A nekako, kot mačka, sem se znal vrniti. Sledil sem tramvajskim tirom, prečkal

cesto pri tehniški šoli, šel ob ograji vojaške kasarne. Sneg mi je škripal pod nogami, ni me bilo strah, vedel sem, kam grem. Kasarna je bila prerešetana z razsvetljenimi okni, vojaki pokonci. Čeprav nisem tega še nikoli storil, sem imel vse, kar sem potreboval, da pridem domov: moj svet je bil opremljen z vsemi bistvenimi oznakami, moj svet sem bil namreč jaz, in vse je bilo, kot je bilo – posedoval sem zemljevid sebe in znal sem ga brati. Medtem sta pri teti Jožefini in čiki Martinu moja starša prižgala luči in me iskala po vsem stanovanju, mene pa nikjer, ker me ni bilo tam. Telefonirali so tetki Katici, ki je čez zimo živela pri nas, a tudi doma me še ni bilo. Kje je? je jokala moja mama. A je tam? Nisem bil tam, bil sem tu, hodil sem po snegu po ozki poti, vojaki za lučmi so oljili svoje puške, niso me izpustili izpred oči.

Nekega nedeljskega popoldneva na začetku septembra smo se vozili domov, izkušnja časa, ki sem ga preživel na deželi, se je že umikala, madeži češenj na mojih dlaneh so bledeli kot narobe zapomnjene šale. Zadnji kos poti, preden se je Sarajevo odprlo kot dlan, je tekel po dolini reke Bosne. Sonce se je do takrat gotovo že spravilo za hribe, modro nebo je postalo sivo, reka je črno potemnela, avtomobili so morali imeti prižgane luči, pripravljeni na naval teme. Poletje je zadrhtelo v tihem pričakovanju svojega konca. Videli smo slabotna drevesa, ki so kot izpuščaj rasla na pobočjih, kjer so kmetje požgali poletno travo in suho grmovje. Ta vonj po kurjenju v dolini Bosne je vonj po vračanju domov ob koncu poletja, nekaj dni pred začetkom šole, pred mojim rojstnim dnevom, pred deževjem, preden je vse nehalo biti to, kar je bilo. Vonj po domu, po drugi strani, je bil drugačen: ko smo vstopili v naše stanovanje, je dišalo po naši odsotnosti, po tišini in snažnosti, po tem, da tam ni bilo nikogar. Vedno sem kot prvi pregledal stanovanje, kot bi hotel videti, ali se je kaj spremenilo, ali se je nekako spremenil red stvari, kot smo jih pustili, ali se je v tistem prostoru odvijalo še kaj drugega kot naše življenje, ali je kdo spal v moji postelji, se dotikal mojih igrač, bral moje knjige. Ampak nič, seveda, ni bilo nikoli drugače: kadar nas ni bilo tam, ni bilo nikogar tam, in to mi je bilo vedno v tolažbo. Dom je prostor, kjer se

naredi praznina, kadar te ni tam; dom je tisto, kar zapolni tvoje telo. Danes živimo drugje in drugače, a še vedno ni nikogar pri nas, kadar nas ni. Kadar grem na obisk, stanujem tam. Kadar sem tam, nisem tukaj. Tukaj, tam, kjerkoli že sem, sem vedno nekje odsoten. Dom je dišeči nič, kjer me ni.

Ženska je imela snemljivo čeljust; kadarkoli sem šel mimo, se je najprej nasmehnila, potem pustila, da ji je proteza zdrsnila ven, jo takoj posesala nazaj in v smehu kazala svoje umetne zobe. Ko je to naredila prvič, sem mislil, da je mora, in sem zakričal, a ni nič pomagalo. Bil sem tam, ker nas je teta Štefica, varuška moje mlajše sestre, odvedla k sebi domov, ker jo je njen zabiti sin spet klical zaradi hrane ali denarja, mogoče pa je bil samo zdolgočasen in lačen pozornosti. Živela je v vlažni stari stavbi z vonjem po krušechi se malti, miših in kislem zelju; na poti do njenega stanovanja smo morali prečkati dvorišče, kjer je ženska s čeljustjo obešala perilo. Nekako je bila vedno tam, ta ženska, kot mitološko bitje, ki so ga bogovi obsodili na ponavljanje istega dejanja skozi večnost. Morda so jo bogovi prisilili tudi v to, da je strašila mene; kadarkoli me je zagledala, je do polovice izrinila zobe, jih posrkala nazaj, medtem ko sem jaz kričal; v dobro voljo jo je spravilo, cela reč, moj strah. Moja sestra je bila brezzob dojenček, zato ji ni bilo mar, zame pa je bila celotna predstava nadvse mučna. Perilo obešajoča ženska ne bi smela nikoli kar takole iznakaziti svojega obraza. Predmeti – in tudi ljudje – sestavljajo bistvo sveta in zato sami ne smejo biti sestavljeni. Kaj, če lahko, me je skrbelo, sname glavo in jo zakotali po stopnicah kot žogo? Kaj, če mi lahko potrga roke in noge in jih zloži kot drva? Kaj, če je to, kar mislim, da

sem – jaz –, le asemblaž delov, umov, *jazov*? Kaj, če celotnega jaza sploh ni? Kaj, če se je ženska s čeljustjo nakazala samo zato, da bi me prestrašila, ko me ni bilo več, pa se je spet do konca iznakazila? Je mogoče, da se svet, vključno z ljudmi v njem, razvršča za moj pogled, za občinstvo, da so vse trenutne situacije zglajene in zadostne? Takrat pravzaprav nisem razmišljal o tem – star sem bil šest –, a strah ima zgodovino, raste v tebi, dokler ne najde svojega mesta in se namesti pred ogenj kot slep pes. Obleke, ki jih je ženska obešala, so dišale po detergentu, ki se mu je reklo Radion, dišale so mokro in čisto, kot ne bi bile nikoli umazane in tudi nikoli ne bodo.